

Mgr Marek Grajek

Wydział Polonistyki

Instytut Literatury Polskiej

Uniwersytet Warszawski

***Dramaturgia Stanisława Przybyszewskiego:
przemiany treści, formy i stylu***

STRESZCZENIE

Celem mojej pracy doktorskiej jest weryfikacja ustalonego przez badaczy sądu na temat niezmienności twórczości dramaturgicznej Stanisława Przybyszewskiego (pogląd ten powielali m.in. Zygmunt Greń, Roman Taborski i Aleksander Rogalski). Stawiam tezę, że wbrew tym opiniom dramaturgiczna twórczość Przybyszewskiego na przestrzeni kilkudziesięciu lat uległa przemianom treści, formy i stylu, na co wpływ miały jego życiowe doświadczenia. Przystępując do badania, przyjmuję zasadę nierozłączności życia i losów twórcy od jego dzieła. Wychodzę z założenia, że ewolucja treści, formy i stylu w dramaturgii pisarza związana jest z przemianami światopoglądowymi, które dokonywały się w jego psychice pod wpływem rozmaitych wydarzeń (m.in. przepracowywania przeszłości, tendencji motywacyjnych i poznawczych, a także konfliktów emocjonalnych, jakie pisarz musiał rozwiązywać). Badając twórczość dramaturgiczną Przybyszewskiego z perspektywy literaturoznawczej, podejmuję próbę wniknięcia w psychikę pisarza, ponieważ – jak sądzę – znajduje ona swoje odzwierciedlenie w pisanych przezeń utworach.

Praca doktorska poświęcona jest w całości twórczości dramaturgicznej Przybyszewskiego łącznie z fragmentami rozproszonymi jego utworów scenicznych. Materiałem poddanym analizie jest jedenaście ukończonych i wydanych za życia pisarza dramatów oraz trzy, które nie zachowały się w całości lub nie zostały przez pisarza ukończone (znamy ich fragmenty jedynie z druku w czasopiśmie z epoki). Moja dysertacja przybrała ostatecznie kształt monografii dramatów Przybyszewskiego. Świadomie rezygnuję z analizy wystawień scenicznych – jednak wielokrotnie odwołuję się do ich recepcji,

ponieważ różne recenzje mogą pomóc w odczytaniu sensu tych dzieł. W doktoracie stosuję literacką teorię dramatu – przyglądam się twórczości dramaturgicznej pisarza z punktu widzenia filologa i historyka literatury, a nie teatrologa. Dramaty pisarza omawiam chronologicznie, by dzięki temu ukazać jego ewolucję światopoglądową i wpływ, jaki wywarła ona na tworzone przez niego utwory.

Mój doktorat złożony jest z dwóch głównych części. W pierwszej przedstawiam aktualny stan badań nad twórczością dramaturgiczną Przybyszewskiego oraz zastosowaną metodę badawczą, a w drugiej dokonuję analizy wszystkich czternastu dramatów pisarza w porządku chronologicznym. Całościowe ujęcie dramaturgii Przybyszewskiego budowane jest przeze mnie na fundamencie kilku teorii. Wykorzystuję do tego celu metodę psychobiografii, autorstwa Anity Cątek. Badaczka stworzyła podstawy gatunku, który można nazwać literaturoznawczą psychobiografią naukową. Moja praca doktorska jednak nie jest psychobiografią, lecz monografią dramaturgii Przybyszewskiego, w której jako jednym ze sposobów opisu dzieła pisarza posługuję się metodą psychobiograficzną. Dzięki wykorzystaniu materiałów biograficznych (autobiografii, biografii, dzienników, pamiętników, listów, wywiadów, zapisków osobistych), odczytywanych jako dokumenty zawierające zazwyczaj treści psychologiczne, metoda ta pozwala bezpośrednio (za pomocą opisu) zdobyć znaczące informacje o ich autorach. Umożliwiają one na drodze psychologicznej interpretacji wnioskowanie pośrednie na temat biografii Przybyszewskiego jako człowieka i artysty. Po przeprowadzeniu analizy tych tekstów i dokonaniu selekcji danych wyodrębniłem konkretne fazy w życiu pisarza, co pomogło mi w interpretacji jego dramaturgii. Narzędziem badawczym, które pozwoliło mi dokonać podziału biografii pisarza na konkretne fazy, była teoria biegu życia Charlotte Bühler oraz koncepcja modelowego twórcy Howarda Gardnera. Z tych samych narzędzi korzystała również Anita Cątek w swojej pracy *Adam Mickiewicz – Juliusz Słowacki. Psychobiografia naukowa*.

W części drugiej dysertacji opisowi poddaję kształtowanie się światopoglądu Przybyszewskiego w okresie dzieciństwa (faza I według teorii Bühler) oraz formułowanie przez niego programu twórczego w okresie młodości (faza II według teorii Bühler). W ramach przedstawienia formowanego przez pisarza programu twórczego przedstawiam sformułowaną przez niego teorię dramatu, analizując jego teksty, które napisał na ten temat, a w szczególności broszurę *O dramacie i scenie* z 1905 roku. Ukazuję również wpływ filozofii tragedii dwóch ważnych myślicieli końca XIX wieku, mających wpływ na dzieło pisarza –

Fryderyka Nietzschego i Artura Schopenhauera. Dramaturgię Przybyszewskiego umiejscawiam w odniesieniu do wpływów skandynawskich (August Strindberg, Henrik Ibsen, Dagny Juel-Przybyszewska), francuskich (Maurice Maeterlinck), niemieckich (Gerhart Hauptmann, Frank Wedekind), austriackich (Arthur Schnitzler, Hugo von Hofmannsthal, Herman Bahr), rosyjskich (Antoni Czechow) i polskich (Stanisław Wyspiański). Ukazuję także bliskość myśli pisarza z takimi ludźmi teatru przełomu XIX i XX wieku jak Konstanty Stanisławski, Wsiewołod Meyerhold oraz Tadeusz Pawlikowski. Staram się dowieść tym samym jak przynależność do rozmaitych kręgów artystycznych w okresie pobytu pisarza w Berlinie i Krakowie miała wpływ na kształtowanie się jego myślenia o dramacie.

W części drugiej doktoratu analizie poddałem wszystkie czternaście dramatów pisarza w podziale na trzy okresy, w których tworzył on dla teatru. Pierwszy z tych okresów, czyli lata 1897–1906, owocuje największą liczbą napisanych przez pisarza dramatów. Wówczas powstaje sześć utworów scenicznych (*Dla szczęścia*, *Złote runo*, *Goście*, *Matka*, *Śnieg*, *Odwieczna baśń* i *Śluby*), a jeden – *Srebrne gody* – pozostaje nieukończony. Okres tamten kończy wyjazd pisarza do Monachium, gdzie spędził kolejną dekadę życia. Tam także zmagął się z kryzysem wieku średniego, co znalazło odzwierciedlenie w krótkotrwałej niemocy twórczej. Drugi okres teatralny w życiu Przybyszewskiego to lata 1910–1914. Powstają wtedy dramaty *Gody życia*, *Topiel* i *Miasto*. W tamtym okresie pisarz sięga po tematykę obyczajową, sensacyjną i historyczną. Te poszukiwania wynikają z chęci trafienia w gusta odbiorców. W ostatnim, trzecim okresie teatralnym Przybyszewskiego (lata 1925–1927) powstają dwa dramaty (*U wrót Twoich* i *Mściciel*) oraz szkic *Ostatnia miłość Don Juana*. Spośród dwóch dokończonych w tym ostatnim okresie życia dramatów jedynie *Mściciel* miał swoją sceniczną premierę i zachował się w całości. Dramat *U wrót Twoich*, choć dokończony przez pisarza, nie doczekał się ani wydania, ani premiery ze względu na słabe oceny wydawców i dyrektorów teatrów. W trakcie II wojny światowej spłonął jedyny egzemplarz utworu, dlatego zachowały się tylko jego fragmenty, drukowane w przedwojennej prasie. Analizy wszystkich czternastu dramatów dokonuję w podziale na fabułę, bohatera, czas i przestrzeń oraz język, dzięki czemu łatwiej uchwycić i pokazać przemiany dokonujące się w dramaturgii pisarza.

W ostatniej, trzeciej części dokonuję podsumowania wcześniejszych rozważań w odniesieniu do wskazanych już trzech okresów teatralnych Przybyszewskiego, które pokrywają się z trzema ostatnimi fazami życia pisarza (faza IV, faza V i faza VI według

Bühler). Takie odczytanie twórczości dramaturgicznej Przybyszewskiego w odniesieniu do jego biegu życia pozwala postawić tezę – która pozornie wydaje się być kontrowersyjna – że właśnie dramat jest tym rodzajem literackim, w którym pisarz wykazał się najdojrzalszą postawą twórczą.

W zakończeniu części trzeciej doktoratu analizuję kategorie tragizmu, ironii i groteski obecne w dramatach pisarza. Określam też, w jaki sposób innowacyjność twórczości dramaturgicznej Przybyszewskiego związana jest z powtarzalnością pewnych stale obecnych w jego utworach wątków i motywów literackich. Wskazuję także, na ile pisarz powielił konwencje obecne w swojej epoce, a na ile jego dramaturgia jest odrębna na tle czasów, w których tworzył. Stawiam pytanie, czy dramaty Przybyszewskiego wystawiane dziś na scenie okazałyby się żywe i ciekawe? We wnioskach wywiedzionych z analizy wszystkich omówionych w dysertacji utworów scenicznych opisuję dialog twórcy ze sobą samym, z całym światem, z krytyką i z Bogiem. W ten sposób starałem się udowodnić postawioną przeze mnie tezę o ewolucji tej dramaturgii na tle epoki i wskazać na jej elementy anachroniczne i innowacyjne.

Na końcu pracy dodaję opracowaną przez siebie tabelę życia i twórczości Przybyszewskiego, pozwalającą umiejscowić pisane przez niego dramaty w obrębie jego życia i epoki oraz aneks, zawierający transkrypcję fragmentów trzech niewydrukowanych w całości dramatów pisarza (*Srebrne gody*, *U wrót Twoich*, *Ostatnia miłość Don Juana*).

